

UNIVERSITY OF HELSINKI

<https://helda.helsinki.fi>

Perheasioiden sovittelun historia ja nykytila sosiaalihuollon osana

**Bergman-Pyykkönen, Marina; Haavisto, Vaula; Karvinen-Niinikoski, Synnöve
Moilanen, Johanna; Annola, Johanna; Satka, Mirja**

2020-02-14

<http://hdl.handle.net/10138/317170>

Bergman-Pyykkönen, M, Haavisto, V & Karvinen-Niinikoski, S 2020, Perheasioiden sovittelun historia ja nykytila sosiaalihuollon osana. julkaisussa J Moilanen, J Annola & M Satka (toim), Sosiaalityön käänneet. SoPhi, Vuosikerta. 144, SoPhi, Jyväskylä, Sivut 141-169. < <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8041-2> >

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository. <https://helda.helsinki.fi>
This is an electronic reprint of the original article.
This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.
Please cite the original version.

**Marina Bergman-Pyykkönen, Vaula Haavisto
& Synnöve Karvinen-Niinikoski**

Perheasioiden sovittelun historia ja nykytila sosiaalihuollon osana

Johdanto

Perheiden konfliktien sovittelu on 2010-luvulla ollut Suomessa kasvavan kiinnostuksen ja kehittämisen kohteena. Riitaiset erot tuottavat vaikeuksia niin aikuisille, lapsille, kuin eroja hoitaville palvelujärjestelmille, eikä erojen jälkeinen yhteistyövanhemmuus aina rakennu toivotulla tavalla (mm. Karttunen 2010; Karvinen-Niinikoski & Pelli 2010; Kelly 2000; Salo 2011; Wallerstein ym. 2007). Apua erokriisissä haetaan, ja palvelutarjonta on moninaista. Yksilöllistävä ydinperheideaali (Yesilova 2009; Helén 2016, 160) ja eroamisen sovinnollisuusideaali painottavat yhteishuoltajuutta ja yhteistyövanhemmuutta (Koulu 2014). Tarjolla on kasvotusten tapahtuvaa perheasioiden sovittelua, eroneuvontaa vertaistukiryhmissä niin aikuisille kuin lapsille, Internetin nettisivustoja sekä vanhemmuuden tuen keskusteluvälineitä eron jälkeisen vanhemmuuden rakentamisen avuksi (STM 2019). Palvelutarjonta on kuitenkin kaoottista: sekä palvelujärjestelmä että tuomioistuimet ovat ylikuormittuneita eikä kukaan saa otetta eroperheiden riidoista, vaan palvelujärjes-

telmän toimet saattavat jopa kärjittää niitä (Karvinen-Niinikoski & Pelli 2010; Mattila-Aalto ym. 2012). Lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelma (LAPE) onkin korostanut eropalvelujen kehittämistä (Juurikko & Kalmari 2016).

Perheasioiden sovittelun toteutus nojaa avioliittolaisissa oleviin sitä koskeviin säädöksiin (S 1987a, 20–23a §§). Palvelua on uudistettu ja vakiinnutettu erillisenä konfliktinratkaisumenettelynä kuntien sosiaalipalveluissa mm. Fasper-hankkeen ja sen pohjalta toteutetun sovittelijakoulutuksen avulla (Haavisto ym. 2014; Haavisto 2018). Lisäksi perheasioiden sovittelun rinnalle on säädetty tuomioistuimien asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelujärjestelmä (S 2014, 5 ja 10 §§), jonka on arvioitu olevan taloudellisesti tehokas, kun kyseessä on oikeuteen yltävien huoltoriitojen ratkaisu (Aaltonen 2016). Perheasioiden sovittelujärjestelmä ja sovittelukäytännöt hakevat kuitenkin laajana kysymyksenä yhä paikkaansa. Niin sovittelun sisällöistä ja toteutuksesta kuin sovittelijoilta edellytettävistä valmiuksista vallitsee hämmennys (esim. Parkkisenniemi 2017). Sovittelijakoulutuksen saaneiden määrä on kasvussa, joskaan perheasioiden sovittelua tekevien työntekijöiden täsmällistä lukumäärää ei tilastojen puuttuessa ole tiedossa. Epäselvää on myös mihin sovittelu tulisi kohdentaa: kaikkiin parisuhteen pulmiin, eropohdintoihin, suhteen päättymisen syiden selvittelyyn vaiko eron jälkeisen vanhemmuuden rakentamiseen ja lapsen asioita koskevien erimielisyyksien ratkomiseen? Hämmennys palvelun sisällöstä ja kohdentumisesta on osaltaan ruokkinut sekaannusta siitä, kelle sovittelu kunnissa kuuluu, ja millainen moniammatillinen asiantuntijajoukko sovittelukentällä toimii.

Nyt esiteltävä tutkimus ponnistaa perheasioiden sovittelun ristiriitaisesta nykytilasta. Lähtökohtana on perheasioiden sovittelun historiallinen muotoutuminen, jota jäljittämällä kehityksen käänneet voidaan nostaa kriittiseen tarkasteluun ja pyrkiä ottamaan etäisyyttä perheasioiden sovittelun vallitsevaan hämmennykseen ja itsestäänselvyksiin (ks. Helén 2016, 26–29). Perheasioiden sovittelun muotoutumista avioliittolainsäädännössä ei ole juurikaan aiemmin tutkittu, joskin avioeroa on etenkin vuoteen 1930 asti tutkittu varsin yksityiskohtaisesti (Mahkonen 1980). Tutkimuksemme rakentuu kahdelle kysymykselle:

- 1) Miten muutokset tavassa ymmärtää avioliitto ja avioero heijastuvat

lainsäädäntöön?

2) Miten nämä lainsäädännön muutokset heijastuvat sovittelun käytäntöjen kehittymiseen?

Artikkelin aluksi tarkastellaan metodologista tulokulmaa ja esitellään aineistot sekä miten niitä on työstetty ja tulkittu. Seuraavaksi kuvataan avainvaiheita hahmottuneilla kolmella kehityskaudella. Tämän jälkeen johtopäätösosiossa pohditaan perheiden asioihin liittyvän sovittelukäytännön historiallisia muutoksia ihmisten käyttäytymisen hallinnan muutoksina. Edelleen tarkastellaan sitä, mikä sovittelun säätelyssä ja sovittelussa itsessään on omiaan hankaloittamaan sen järjestämistä. Tämä nostaa esiin myös keskustelun perheasioiden sovittelun tulevaisuuskyky- myksistä, joita pohdimme artikkelin päätteeksi.

Metodologinen suunnistus

Yhdistämällä foucault'laisen ajattelun myötäisesti sekä tiedon arkeologiaa että genealogiaa voi hahmottaa mahdollisuuksia päästä syvemmälle tiedon ja käytäntöjen pintakerrosten taakse ja saada tunnistamattomat kehityskulut ja jännitteet esiin. Näiden avulla, eli jäljittämällä erilaisten aineistojen ja dokumenttien ”arkistopölyjen harmautta” (Helén 2016, 31) ja kaivamalla perheiden sovittelujen tarinaa, saadaan myös uutta ymmärrystä nykyisen jännitteistä. Tällä ns. arkeologisella työllä (Chambon 1999, 54) tuotetaan kyseenalaistavaa ymmärrystä. Löytyneitä kuvauksia ja viittauksia siitä, miten sovittelu on ilmaantunut sekä minkälaisen koukeroiden ja sattumien kautta se on kehkeytynyt, olemme käyttäneet tulkintoihimme. Olemme soveltaneet genealogian, eli nykyisen historian metodiikkaa jäljittäessämme niitä katkoksia ja jatkuvuuksia, muutoksia ja korvautumisia (Helén 2016, 24) joiden kautta perheasioiden sovittelun nykyisyys on tullut mahdolliseksi. (Alhanen 2007; Chambon 1999; Helén 2016.) Empiirisen aineiston avulla olemme tuoneet esiin sovittelulle ratkaisevia hetkiä, murtumia ja suunnan muutoksia.

Aineisto, sen kokoaminen ja analyysi

Tutkimus rajautuu suomalaisessa avioliittolainsäädännössä säädettyyn sovittelukäytäntöjen kenttään. Merkittäviä lähteitä ovat avioliittolainsäädännön sekä lasten huoltoa ja tapaamisoikeuksia koskevien kysymysten osalta holhouslainsäädännön lisäksi myös sosiaalilainsäädännön muutokset ja keskeiset käänteet. Tarkasteltu aineisto (Liite 1) on muodostunut a) ensisijaisesti avioliittolainsäädäntöön liittyvistä laki- ja lainvalmisteluasiakirjoista, esimerkiksi komitean- ja valiokuntamietinnöistä, hallituksen esityksistä ja eduskunnan täysistuntokeskusteluista, ja myös b) kyseisestä lainsäädännöstä kirjoitetuista soveltamisoppaista ja oppikirjoista, c) perheasioiden sovittelusta julkaistuista muista dokumenteista, hallinnollisista ohjeista ja aiemmista kehittämisraporteista sekä d) aikalaikirjoituksista ja muisteluteoksista. Aineiston analyysin tukena ja rikastajana on käytetty käsiteltyjä aiheita koskevia tieteellisiä tutkimuksia sekä muuta kirjallisuutta. Tämä on perusteltua, koska pyrkimys ei ole tarkkaan rajattujen dokumenttiaineistojen kautta luoda yhtä ”oikeaa” kuvaa, vaan pikemminkin hahmottaa kokonaiskuva jännitteineen.

Koottu aineisto järjestettiin ensin kronologisesti kolmeen aikakauteen: 1) aloitusajankohta oli 1800-luvun puolivälistä 1900-luvun alkuun, jolloin valmisteltiin itsenäisen Suomen ensimmäistä avioliittolakia voimassa olleen naimakaaren (1734) tilalle, 2) seuraavaksi edettiin vuoden 1948 avioliittolain asumuseroa koskeneen uudistuksen kautta aina 3) avioliittolain vuoden 1987 muutoslakiin saakka. Jokaiselta aikakaudelta paikannettiin viitteitä sovittelusta. Muutokset tavassa ymmärtää avioliitto ja avioero heijastuvat myös käsityksiin siitä, mihin asioihin sovittelu kulloinkin kohdistuu ja millaista toimintaa sovittelulla tarkoitetaan. Näin ollen empiiristä aineistoa tarkasteltiin seuraavien apukysymysten avulla: Millaisia avioliittoa, avioeroa ja sovittelua koskevat aiemmat lait ja lainsäädäntötyö ovat olleet ja mitä elementtejä niistä on jäänyt nykyisiin sovittelua koskeviin käsityksiimme ja käytäntöihin? Millä tavoin lainsäädäntö ohjasi puolisoita ja sovittelijoita? Mitä tärkeiksi ymmärrettyjä päämääriä lainsäädännöllä saavutettiin? Näin aineistoa jäsentäen tunnistettiin jokaisessa vaiheessa esiin nousevia jännitteitä. Avioliittolainsäädäntöön ilmaantuneen perheiden sovittelun historian kulku rekonstruoidtiin kronologisessa järjestyksessä mutta genealogisessa hengessä, eli

unohtamatta, ettei kronologinen tarkastelu ole se, mikä luo ymmärrystä, vaan pyrkimykset, kiistat ja kamppailut, jotka nykyisen ovat mahdollistaneet (Helén 2016, 29).

Keskusteluosiossa esitetään tulkinnat käännekohdista ja avainvaiheista. Foucault'n tutkimusten ydinteemana oli objektivoinnin ja subjektivoinnin leikkauspiste institutionaalisissa käytännöissä (Alhanen 2007, 22, 68). Hallinta pyrkii ennen kaikkea vaikuttamaan yksilön itseohjautuvuuteen (Kaisto & Pyykkönen 2010, 11). Perheiden sovittelun ja sitä säätelevien säädösten tuottamiskäytännöt vahvistettuihin lakeihin ja oikeusmenettelyihin kirjattuina kantavat nykyisten käytäntöjen hämmennyksen syvällisiä syitä mukanaan. Yhden artikkelin puitteissa ei kuitenkaan voi rakentaa perusteellista ja täydellistä kehityskulkujen foucaultlaista analyysejä (vrt. Harrikari 2019).

Seuraavat kolme lukua käsittelevät analyysiemme pohjalta tuotettua sovittelun esiintymistä ja polveutumista koskevaa historiallista rekonstruktiota 1800-luvun lopulta lähtien aina 2000-luvun alkupuolelle saakka.

Sopimusvapaus ja sovitteluideat perheinstituution koossapysymisen ja avioeron säätelyssä

Avioliitolla on säädelty miehen ja naisen sekä lasten asemaa perheessä, erityisesti miehen asemaa perheen päänä ja sen mukaista ylivaltaa eli edusmiehisyyttä vaimoon ja lapsiin nähden. Perhe on nähty varsinkin katolisessa perinteessä koko yhteiskuntaa rakentavana pyhänä perusinstituutiona, sakramenttina, minkä vuoksi avioero on ollut periaatteessa täysin kielletty. Taustalla ovat olleet varallisuuden, omistamisen ja elatus tehtävien säätely niin perheen sisällä kuin yhteiskunnassa. Varhainen perinne ja luterilaiset näkemykset korostuivat vuoden 1734 naimakäärässä, ja myös vielä vuoden 1929 (S 1929) ja jopa nykyisessä vuoden 1987 avioliittolaissa (S1987). (Mahkonen 1980; Makkonen 1991; Pulma 1994.)

Keskeinen jatkuvuus avioliittolainsäädännössä on avioerojen torjuminen säädöksin ja oikeuskäytännöin muun muassa kriminalisoimalla uskottomuus ja tekemällä siitä avioeroperusteena häpeällisesti prosessoitava ja yhteiskunnan vahvasti säätelemä asia. Puolisoiden keskinäinen

sopimusvapaus on samalla pidetty rajallisena. Säätelyn osapuolina ovat olleet kirkko ja valtio yhteiskunnallisen vallan käyttäjinä. (Mahkonen 1980.) Valtion ja kirkon suhteet perheeseen ovat muodostaneet jännittävän kolminaisuuden koti, kirkko ja isänmaa -hengessä. Kirkon institutionaalille asemalle avioliiton säätely on keskeistä. Avioliiton rikkomattomuuden varjeluun on käytetty taivuttelua ja kovistelua peräti rikoslakiin kirjatulla kuolemanrangaistuksella uhkaillen. (Mahkonen 1980; Markkola 2002; Litmala 2002; Pulma 1994.)

Avioliiton pysyvyyden merkitys korostui niin sanotuissa sosiaalisen kysymyksen ja köyhäinhoidon ratkaisuisa, kun vuoden 1879 Waiwaishoitoasetus (S 1879) nosti perheen elatustehtävän ensisijaiseksi suhteessa valtion tapauskohtaiseen harkintaan (Pulma 1994, 55–67, 110–112). Nämä sosiaalisen vastuun kysymykset liittyivät oleellisesti käsityksiin sukupuolten suhteista ja sukupuolelle annetuista merkityksistä ja nostivat esiin naisten oikeudellisen aseman, mitä juuri avioliittolainsäädäntö sääteli (Markkola 2002, 29–33, 170–173). Puolisoiden oikeudellinen yhdenvertaisuus ja sopimusvapaus olivat keskeisiä tavoitteita, jotka kirjattiin jo vuoden 1929 avioliittolakiin (S 1929). Miehen edusmiehisyydestä luopumista suhteessa aviopuolisoonsa kutsuttiin ”naisten Magna Chartaksi”, mikä viittasi taisteluun naisten asemasta oikeusvaltiossa (HE 40/1927). Tällä päätöksellä säädettiin vaimon oikeudesta päättää muun muassa omaisuudestaan ja ansaitsemistaan tuloista, sekä miehen edusmiehisyydestä luopumisesta. Puolisoiden välille luotiin tässä mielessä sopimusvapaus. Laki (S 1929) kirjasi, että avioliitossa tulee miehen ja vaimon toinen toistaan tukien yksissä neuvoin toimia perheen hyväksi, ja mahdollisti puolisoiden oikeuden solmia sopimuksia. Näin kehkeytynyt oikeuskäytäntö avasi myös tien naisen oikeudelle lastensa huoltajana. (Kangas 2012; Kurki-Suonio 1999.) Sopimusvapaus ja puolisoiden oikeudellinen yhdenvertaisuus jäivät silti tosiasiaassa vajaiksi siksi, ettei avioeroperusteisiin lähinnä kirkon vaikutuksesta kirjattu eron saamista puolisoiden yhteisestä sopimuksesta, vaikka laissa heidät todettiin oikeudellisesti yhdenvertaisiksi.

Sovittelu ilmaantui käsitteistöön 1800-luvun lopulla erityisesti tuolin virinneen naisten sosiaalireformistisen liikkeen myötä. Ideat sovitte- lusta pohjautuivat skandinaaviseen avioerolainsäädäntöön ja sen uudistamiskeskusteluihin, joissa puolisoiden sopimuksellinen ero tunnustettiin

ja sovittelun katsottiin olevan takeena harkitsemattomuutta vastaan. Sovittelu riidanratkaisuna liitettiin avioeron ja sitä säätelevien oikeuskäytäntöjen ehtoihin myös 1920-luvun lainvalmistelussa, mutta lakiin sitä ei lopulta kuitenkaan kirjattu. Tällöinkin kirkolliset tahot vaativat uudistuksessa ”otteiden tiukentamista”. (Mahkonen 1980.) Tämä oli erittäin suuri pettymys sovittelua ehdottaneille naiskansanedustajille (HE 40/1927, 95), kun sovittelua ei lopulliseen lakiehdotukseen otettu. Tätä moitti tuolloin eduskuntakäsittelyssä edustaja Luostarinen vahvoin sanoin, todeten, että ”naisten Magna Charta kärsii sovittelun poistosta”. Tehdessään puoliset tasaveroisiksi lastensa huoltajina ja holhoojina laki kohensi naisen asemaa, kun huoltajuutta ratkottiin lapsen edun näkökulmasta (Kangas 2012; Kurki-Suonio 1999). Kuitenkin lopputulos oli Mahkosen (1980, 163–165) mukaan periaatteellinen kannanotto sopimusvapautta vastaan. Eroaminen tehtiin oikeudenkäyntimenettelyjen (mm. Kangas 2012) kautta erittäin hankalaksi, jollei lähes mahdottomaksi verrattuna 1910–1920-luvuilla muodostuneisiin avioeroa koskeviin menettelyihin. Näin ollen täysien toimintavaltuuksien antaminen naisille ei enää ollutkaan niin suuri uhka kirkon vaalimalle ”jumalalliselle järjestykselle”. Lainsäädännön uudistus saatiin vahvistettua, vaikka eroamisen estämisen suhteen vuoden 1929 laista tulikin entistä tiukempi, kun eroamisen erillisvapaudet kuvernöörin tai korkeimman oikeuden päätöksillä lakkasivat. Mahkosen (mt.) mukaan kirkon vastustuksen vuoksi lainuudistus tuotti oikeudellisille uudistuspyrkimyksille suorastaan takaiskun, ja myös sovittelu katosi kahdeksikymmeneksi vuodeksi.

Asumuserosovittelu - taivuttelua yhteiskunnan tahtoon

Sovittelu nostettiin esiin myös 1940-luvun lopun lainmuutosvalmisteluissa, kun avioliittoa ja avioeroa koskevat käsitykset olivat jälleen murroksessa. Sotaa oli seurannut valtava avioerojen määrän kasvu. Vanhat säädökset, joiden mukaan tuomioistuimen oli ennen eron myöntämistä tutkittava puolisoitten välit, nähtiin nyt yksilön vapautta liikaa rajoittavina. Yksimielisille puolisoille haluttiin eroamismahdollisuus pohjoismaiseen tapaan ilman syyllisyyden selvittämistä. (Melander 1949, 52–53.)

Vuonna 1948 avioliittolakiin lisättiin uusi asumuseroa koskeva sään-

nöstö, joka teki asumuserosta avioeron välivaiheen. Puolisoiden yhteisestä sopimuksesta haettava asumusero, ilman väitetyt välien rikkoutumisen tutkimista tuomioistuimessa, oli kuitenkin radikaali ajatus, josta eduskunta kiisteli ja näki lisääntyvät erot ”*yhteiskuntaruumiin tuhoavana syöpänä [...] kun yhteiskunnalle ei jäisi minkäänlaista kontrollioikeutta*” (edustaja Kankainen, VP 1948). Lakivaliokunta ehdotti asumuseron saamisen lisäedellytykseksi sovittelua (LaVm 17/1947), mikä myös tuli lakiin.⁵ Sovittelun suoritti kirkkoherra tai muun uskonnollisen yhteisön johtaja. Muut henkilöt saattoivat toimia sovittelijoina vain tuomarin tai raastuvanoikeuden määräyksellä. Sovittelijan ensisijaiseksi tehtäväksi määritettiin, että hänen oli koetettava saada puoliset sopimaan avioliiton jatkamisesta.

Sovittelun osalta säädöksiä uudistettiin komiteanmietinnön (KM 1958: 10) pohjalta vuonna 1964 lisäämällä sovittelukerrat kolmeen. Sovittelun toimittamistodistuksen saattoi näin saada vasta kuukauden kuluttua ensimmäisestä sovittelusta. Sovittelijan tuli neuvotella puolisoiden kanssa yhteiselämän jatkamisen mahdollisuudesta ja tähdentää sitä, että yhteiskunnan kannalta perheen hajaantumista oli pidettävä onnettomuutena (S 1963b). Sovittelijoiden tehtäviin lisättiin erityinen vaatimus kiinnittää puolisoiden huomio alaikäisten lasten asemaan (S 1963a, 84b §), ja puolisoiden välistä vähentynyttä jännitystä pidettiin hedelmällisenä lähtökohtana lasten asioiden sopimiselle (S 1963b). Sovittelijoiksi kelpuutettiin kunnan sosiaalitoimen määräämät sovittelijat sekä kirkon perheasiain neuvottelukeskusten perheneuvojat (mt. 84a §). Tämä toi asumuserosovittelun pariin yli tuhat uutta sovittelijaa (Joensuu 1994, 131).

Asumuserosovittelu sai toimintamallinsa pitkälti kirkon avioliittoneuvonnasta, joka sai alkunsa Tampereen Kaupunkilähetyksen aktiivisesta toiminnasta pariskuntien tukemiseksi ja avioerojen estämiseksi syksystä 1944 alkaen. Tällöin Matti Joensuu julkaisi Aamulehdessä ”*asianajajien ’avioerot halvalla’ -ilmoitusten joukossa: ÄLKÄÄ OTTAKO AVIOEROA! Tarjoamme apua vaikeuksianne, kääntykää pastori Joensuun puoleen.*” (Joensuu 1994, 90). Tätä pidetään kirkon perheasiain neuvottelukeskusten alkuna ja se vaikuttaa olleen esikuvana myös asumuserosovittelun

5 Asumuseron saattoi saada ilman pakollista sovittelua myös kanneperusteella esittämällä tuomioistuimelle näyttöä siitä, että toinen osapuoli oli syyllistynyt aviollisten velvoitteiden laiminlyömiseen.

käytännön toteutukselle. (Joensuu 1994; Kuronen & Laitinen 1982.)

Asumuseroa koskevat säädökset olivat merkittävä muutos, sillä ne toivat ensimmäistä kertaa myös avioeroa koskevan sopimusvapauden periaatteen avioliittolakiin (Helin 1974, 42). Säädökset viestittivät, että lainsäätäjä luotti puolisoiden omaan harkintaan ja että ero oli mahdollinen keskinäisen sopimuksen perusteella ilman syyllisyysnäyttöä. Käsitys siitä, etteivät puoliset osaa harkita omaa ja lastensa etua, eli kuitenkin edelleen voimakkaana. Sopimusvapaus kyllä kirjattiin säädöksiin, mutta menettely eron saamiseksi tehtiin asumuserosovittelun myötä niin monimutkaiseksi ja vaivalloiseksi, että sopimusvapauden vaikutukset hävisivät. Perhekäyttäytymistä sääntelemään omaksuttiin varallisuus oikeudesta tuttu juridinen sommitelma, jossa sopimusvapaudessa nähtyjä haittoja ja uhkia pyrittiin eliminoimaan ankarilla muotovaatimuksilla, tässä tapauksessa monimutkaisella sovittelumenettelyllä. Helin (mt.) tulkitsee, että pakollisen sovittelun sisällyttäminen sopimusperusteiseen asumuseroprosessiin tähtäsi kitkatavoitteeseen: pitkittämällä ero prosessia ja monimutkaistamalla sitä hankalakulkuiseksi labyrintiksi pyrittiin vähentämään avioeroja. Samalla kasvoi sovittelun maine pakkopullana ja pelkkänä eron saamiseksi tarvittavana muodollisuutena.

Pakollinen sovittelu sisällytettiin avioliittolakiin (S 1948), vaikka sen toimivuutta epäiltiin jo lain säätämishetkellä (Melander 1949, 60). Yhtäältä modernia itsemääräämisoikeutta enteilevä ajatusmaailman muutos edellytti sopimusvapautta ja tuomioistuimen luottamusta yksilöiden omaan harkintaan. Toisaalta täytti sopimusvapautta pelättiin ja erojen estämiseksi haluttiin hillitä vapaata sopimista. Tämä tapahtui sovittelun kautta, jonka katsottiin luontaisesti kuuluvan kirkon vastuulle. Sovittelun rooliksi tuli taivutella puolisoita yhteiskunnan tahtoon. Asumuserosovittelu jatkoi vanhaa oikeusperinnettä, jossa kirkolla oli keskeinen rooli aviosuhteiden sääntelyssä varoittamisen, sovinnon palauttamisen ja eripuraisuuden vähentämisen muodossa.

Sovittelu- ja avioliittokäsityksiin kohdistuvat muutospaineet

Sovittelu olisi saattanut jäädä kokonaan nykyisestä avioliittolainsäädännöstä pois, mikäli vuoden 1973 avioliittolakikomitean mietinnön (KM

1972: A 21) mukainen ehdotus avioliittolain muuttamisesta olisi hyväksytty. Mietintö oli laaja perhepoliittinen selvitys, joka heijasteli 1960-luvun loppupuolen sallivuuden ja uudistusoptimismin aikaa. Naisten asemaa tutkiva komitea oli mietinnössään (KM 1970: A 8) todennut naisten itsenäisyyden ja tasa-arvoisuuden lisääntyneen ja näin ollen myös avioliiton, perheenmuodostuksen ja yhteiselämän muotojen muuttuneen. Yhden asian liikkeet Sexpo ja Yhdistys 9 ajoivat tasa-arvoa sukupuolirooleja muuttamalla (Helin 1974, 28; Jaakkola 1975). Sukupuolten samanlaisuudelle rakentuvasta tasa-arvosta oli tullut 1960- ja 1970-lukujen superideologia, jonka naiset ottivat käyttöönsä esittäessään vaatimuksiaan mm. naisten palkkatyön normalisoinnista sekä mahdollisuudesta yhdistää elämässään perhe, lapset ja ammatti (Julkunen 1994, 191, 198). ”*Naisten työelämässä tapahtuvan emansipaation rinnalla tarvitaan miehen emansipaatiota perhe-elämässä. Tästä rikastuvat molemmat osapuolet*” kirjoitti Katarina Eskola (1968, 8) Miesten maailman nurjat lait -kirjan alkusanoihin.

Avioliittolakikomitea on piirtynyt historiaan hyvin eripuraisena komiteana, jonka mietintöön sisältyi useita eriäviä mielipiteitä (Jaakkola 1975). Mietinnössä (KM 1972: A 21) avioliitto ymmärrettiin ensisijaisesti tunnepohjaisiin tekijöihin perustuvaksi vapaaehtoiseksi yhteiselämän muodoksi, jolloin yhteiskunnan ei tulisi asettaa esteitä sen purkamiselle. Yksinkertaistetulla eroproessilla komitea tavoitteli paitsi puolisoiden autonomisen aseman laajentamista ja riitaisuuksien vähentämistä myös oikeudenkäyntien nopeuttamista ja yhteiskunnan kustannusten pienentämistä. Keskeistä oli syyllisyysperiaatteesta luopuminen ja todistelun syrjäyttäminen – välien rikkoutuminen riittäisi todistelematta. Heikommassa asemassa olevan puolison ja lasten suojelemiseksi haluttiin harkinta-aika. Avioerosta yksimielisille, myös lastensa huollosta ja elatuksesta tyydyttävästi sopineille vanhemmille oltiin valmiit suomaan ero tuomioistuimeen jätetyn henkilökohtaisen ilmoituksen perusteella.

Vastakkaisiakin käsityksiä komiteassa oli sekä avioeron perusteista että avioeroon liittyvästä menettelystä: haluttiin säilyttää syyllisyysperuste sekä jatkaa puolisoiden keskinäistä elatusvelvollisuutta ja näyttöä välien rikkoutumisesta. Lisäksi tuotiin esiin huoli lisääntyvistä harkitsemattomista avioeroista ja niitä seuraavista vaikeuksista, kuten mielenterveysongelmista ja nuorisorikollisuudesta (KM 1972: A 21, 245). Myös mietin-

nöstä annetuista lausunnoista piirtyy kuva siitä, kuinka vaikeaksi koettiin avioerosta päättämisen antaminen puolisoille. Kirkko oli valmis luopumaan syyllisyysperusteesta, mutta halusi säilyttää näytön osoittamisen välien rikkoutumisesta. (Jaakkola 1975.) Asumuseron myötä poistuvaa sovittelua ei ehdotuksessa jääty kaipaamaan.

Muissa Pohjoismaissa avioliittolainsäädäntöä uudistettiin avioliittolakikomitean hengessä, mutta 1970-luvun Suomelle esitys osoittautui liian liberaaliksi ja se jätettiin lepäämään. Kuitenkin myös tämä vaihe oli tärkeä, liki käänteentekevä, sillä sen kautta tunnusteltiin uutta individualistista (ks. Jallinoja 1984) tapaa hahmottaa perhe tunnesuhteisiin perustuvana yksikkönä, jota yhteiskunnan tulisi mahdollisimman vähän säädellä. Mietinnön ehdotukset avioliittolain muutoksista eivät toteutuneet. Omalta osaltaan ne kuitenkin mahdollistivat ja edistivät 1970-luvulla niin kutsutun lapsipaketin säätämistä, jonka tärkeimpänä tavoitteena oli avoliittojen yleistyessä poistaa lapsen syntyperästä johtuva eriarvoisuus. Lapsipakettiin kuuluivat ennen kaikkea isyyslaki (S 1975a) ja laki lapsen elatuksesta (S 1975b). Perheoikeus muuttui yhä selvemmin yksilöiden perheoikeudeksi eikä perheyksiköllä ollut siinä enää niin määräävää asemaa. (Kurki-Suonio 1999, 423, 428–431.) Lisäksi vuonna 1982 säädettiin uusi sosiaalihuoltolaki (S 1982), jonka myötä kasvatus- ja perheneuvonta tuli osaksi sosiaalipalveluja, sekä 1983 uusi lastensuojelulaki (S 1983c) ja laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (lapsenhuoltolaki) (S 1983a). Tässä ajanjaksossa näkyy selkeä avainkäänne, kun näkökulma muuttuu: lapsiin liittyen avioliittolakikomitean mietinnössä puhutaan elatuksesta, mutta ei sanallakaan lapsen tapaamisoikeudesta avioeron jälkeen. 1980-luvun loppupuolella tilanne on jo milteipä päinvastainen (ks. Makkonen 1991, 48).

Sovittelu ja eroprosessin yksinkertaistaminen: Harkinta-aika ja perheasioiden sovittelu crossa

Avioliittolain muuttamiseksi tuotettiin vielä toinen, nyt yksimielinen komiteamietintö. Avioliittotoimikunnan mietinnössä (KM 1983: 20) korostettiin puolisoiden omaa harkintavaltaa ja mahdollisuuksia sopia avioeropäätöksestään ja pyrittiin siten edistämään avioliiton purkamista

harkitusti sovitellen sekä perhekokonaisuutta ja lapsien elämäntilannetta varjellen. Mietinnössä ehdotettiin uudenlaista perheasioiden sovitte-
lun sosiaalipalvelua. (KM 1983: 20, 22–26; Kurki-Suonio 1999, 447.)
Tämän mietinnön ja siitä saatujen myönteisten lausuntojen (Jaakkola
1985) pohjalta rakentui viimein hallituksen esitys avioliittolain muutta-
miseksi, jonka johtolauseeksi muodostui avioeron toteuttaminen siten,
että se ”*tuottaa asianomaisille mahdollisimman vähän nöyryytystä ja kär-
simystä sekä ennen muuta auttaisi eronneita ja heidän lapsiaan luomaan
mahdollisimman suotuisat olosuhteet avioliiton purkautumisen jälkeen*”.
(HE 62/1986, 5.) Ehdotetun lainmuutoksen mukaan avioero muuttuisi
puhtaasti sopimusasiaksi, jolloin sen saisi hakemuksesta ja kuuden kuu-
kauden harkinta-ajan jälkeen tai vaihtoehtoisesti kahden vuoden erillään
asumisen jälkeen. Vapaaehtoiseksi tarkoitettu perheasiainsovitte-
lupalvelu kohdistuisi kaikkiin perheen ongelmatilanteisiin eroa-
keista riippumatta. Sovittelun pyrkimyksenä olisi löytää monelta kannalta harkittuja, kaik-
kien osapuolten aseman huomioon ottavia, yhteisymmärryksessä teh-
tyjä ja hyvin toimivia ratkaisuja mahdollisen avioeron jälkeenkin. (HE
62/1986, 45–46.)

Sovittelu oli muissakin yhteyksissä ollut vahvasti lainsäätäjän mie-
lessä 1980-luvun alussa sekä lapsenhuoltolakia (S 1983a) että lasten-
suoje-
lulakia (S 1983c) säädettäessä. Ruotsissa Bente Öberg ja Gunnar
Öberg olivat väitöstutkimuksessaan (1979) kehittäneet oikeudenkäyn-
nin sijaan kriisiterapiamallin lasten huollosta kiisteleville vanhemmille ja
Ruotsin uuteen vanhempainkaareen (Föräldrabalken 1983) säädettiin
kunnille velvollisuus tarjota vanhemmille mahdollisuus osallistua neu-
votteluihin (samarbetssamtal) tämän mallin mukaisesti (Kurki-Suonio
1999, 303; Öberg & Öberg 2004, 172). Suomessa lapsenhuoltolakiin (S
1983a, 16 §) oli säädetty tuomioistuimelle mahdollisuus pyytää sosiaa-
lilautakunnalta selvitystä täydentämään tuomioistuimen tiedon tarvetta
lapsen huolto- ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa. Hallituksen esityk-
sen (HE 224/1982, 6–7) mukaan selvityspyynn-
töä voitiin pitää eräänlai-
sena oikeuskäsittelyn aikana tapahtuvana sovittelumenettelynä, joka voisi
johtaa vahvistettuun sopimukseen ja tuomioistuinkäsittelyn raukeami-
seen. Sovittelu lisättiin myös täytäntöönpanolakiin (S 1983b, 4, 4a ja
15a §§), jonka mukaan täytäntöönpanosovittelijan tehtävä voitiin mää-
rätä ainoastaan lastensuojelutyöhön perehtyneelle tai muulle sopivalle

henkilölle. Lastensuojelulakia (S 1983c) valmistelleelle komitealle oli esitetty malli nuoria rikoksentekejiä koskevasta sovittelusta, jota ei sinällään tuotu lakiin, mutta jota pidettiin kokeilemisen arvoisena (Mikkola 2004, 82).

Avioliittolain kiivas eduskuntakäsittely (VP 1987; VP1986) toi esiin huolen yhtäältä lisääntyvistä avosuhteista ja avioliittojen määrän vähenemisestä, toisaalta avioerojen lisääntymisestä. Keskusteluissa näkemystä avioliitosta ”kahden kauppana” maalailtiin perheinstituution haudaksi ja korostettiin avioliittoa elinikäisenä perheen keskinäisen yhteenkuuluvuuden ja turvallisuuden takaavana liittona, mikä kuvastaa sekä Riitta Jallinojan (1984) esiin nostamaa familistista perhekäsitystä, että Katja Yesilovan (2009) tutkimaa perhekasvatuksessa voimistunutta ydinperheymmärrystä. Syyllisyysperusteesta avioeron ehtona oltiin valmiita luopumaan, mutta yhä eli toive puolisoiden yhteen saattamisesta harkinta-ajan ja sovittelun myötä. Pikaeron voisivat sen sijaan saada erosta yksimieliset puolisot, joilla ei ollut alaikäisiä lapsia huollettavanaan. Sovittelusta keskusteltiin sekä vapaaehtoisena että pakollisena. Visioitiin sovittelujärjestelmä, johon voisi palkata oikeusavustajia, oikeusapua ja tuomareita ja jossa sovittaisiin kaikista asioista ja hoidettaisiin myös omaisuuden ositukset, jotka olivat kiistojen yleinen syy. Avioeron voisi sitten hoitaa ilmoitusasiana tuomioistuimessa. Jonkin asteisen pakon sovitteluun toi ehdotus sovittelusta sosiaalipalveluna, jonne jokainen lapsiperhe ohjattaisiin automaattisesti. Eron nopeutusta yritettiin tukea sovittelulla myös niin sanottuna porkkanapykälänä, joka sallisi avioeron heti, kun yksimieliset lapsettomat puolisot olivat käyneet perheasioiden sovittelussa. Tiukan äänestyksen jälkeen⁶ lakimuutos säädettiin hallituksen esityksen mukaiseksi.

6 Lainvalmistelu- ja hallituksen esityksen käsittely eduskunnassa ovat todellinen jännitystarina – ja jatkumo 1960-luvun lopun keskusteluun. Rintamalinjat pysyivät, mutta kaikille pakollinen harkinta-aika avioerossa voittaa lopulta etukäteen harkitun, eli pikaeron kannan äänin 89–88. Näin perheasioiden sovittelu jää irralliseksi palaseksi avioliittolakiin, ja Matti Joensuun (1994) sanoin ”hurskaaksi kehotukseksi”. Avioliittolain perusteluihin äänestettiin ponsi, jonka mukaan hallituksen tulee seurata perheasioiden sovittelun merkitystä aviopuolisoiden ja perheiden sisäisten ristiriitojen laukaisijana.

sosiaalihuollon peruspalveluihin, myös sosiaalityöhön, lastensuojeluun ja päihdehuoltoon. Sen sijaan vastuu erityistason kasvatus- ja perheneuvonnasta (esimerkiksi aviopuolisoiden välisiin ongelmiin liittyvästä asiakastyöstä sekä yksilö-, pari- ja perheterapioista) osoitettiin kasvatus- ja perheneuvoloille tai perheneuvonnan työryhmille, joihin kuului sosiaalityöntekijä, psykologi ja psykiatri. (Virkkala 1983.)

Asiakaslähtöisyys huokui ohjekirjeestä (S 1987b) siinä määrin, että perheasioiden sovittelu näyttäytyi eräänlaisena erotilanteen yleispalveluna kaikkeen, mitä asiakas voisi erotilanteessa tarvita. Sovittelijan ei kuitenkaan tarvinnut hallita kaikkea itse, vaan hänen tehtävänsä oli ohjata asiakas tämän tarvitsemiin palveluihin, kuten esimerkiksi oikeusapuun omaisuudenjakoasioissa. Perheasioiden sovitteluä pidettiin vaativana työnä, ja sitä tulikin tehdä työparina tai tiiminä. Eri alojen asiantuntijoita saattoi konsultoida tai kutsua mukaan työskentelyyn.

Avioliittolain (S 1987, 21 §) mukaan perheasioiden sovittelijan tulee luoda luottamuksellinen ilmapiiri ja avoin keskustelu perheenjäsenen välillä ja saada aikaan yhteisymmärrys kaikille parhaista ratkaisuista. Sovittelijan tulee kiinnittää huomiota lasten aseman turvaamiseen, avustaa asianosaisia sopimusten tekemisessä ja muissa tarpeellisissa toimenpiteissä sekä ohjata muun avun piiriin. Ohjekirje (S 1987b, 9–10) patisti perheasioiden sovittelijaa auttamaan perheenjäseniä eron aiheuttamien tunteiden käsittelyssä. Ero nähtiin kriisinä, jolloin perheasioiden sovittelun erityiseksi kohteeksi tuli helpottaa kriisin läpikäymisessä, riippumatta siitä päätyisivätkö osapuolet eroon vai ei. Katsottiin, että lasten asioista sopiminen olisi monesti mahdollista vasta parisuhdeongelmien ja erokriisin onnistuneen läpikäynnin jälkeen. Myös perheasioiden sovittelijoiden täydennyskoulutuksen sisällöksi kaavailtiin tietoa perheen tunnesuhteista ja osaamista niiden käsittelemisessä, jolloin myös ymmärrys omista hylkäämiskokemuksista oli tärkeä (mts. 15). Näin perheasioiden sovittelusta rakennettiin kriisiterapian kaltaista menettelyä, joskaan ohjekirjeessä ei terapiaa mainittu.

Perheen yksityisyyttä perheasioiden sovittelussa korostettiin. Asiakas saisi vapaaehtoisesti ja turvallisin mielin käsitellä henkilökohtaisimpiakin asioitaan. Toimitilat tulisi järjestää sellaisiksi, että voitaisiin taata intimitteettisuoja. (S 1987b, 8.) Asiakasrekisteriin ei tehty merkintää sovitteluun osallistumisesta ja halutessaan asiakkaat saivat osallistua anonyy-

meina. Mahdolliset muistiinpanot merkittäisiin salaisiksi. Sovittelija ei saanut pyytää asiakkaista tietoja eikä antaa sovittelussa saamia tietoja kenellekään – jopa lastensuojeluilmoituksen tekeminen kiellettiin. (mts. 14). Tämä ohjekirjeen tulkinta salassapitovelvollisuudesta kuitenkin kyseenalaistettiin oikeusoppineiden puolelta (Helin 1988, 49).

Perheasioiden sovittelun toteutumisesta tehtiin valtakunnallinen seurantaselvitys (Valkama 1991) runsas vuosi lain voimaantulon jälkeen. Hyvin monenlaisia perheenjäsenten pyytämiä palveluja oli määritelty perheasioiden sovitteluksi ja kyselyyn vastanneet kaipasivatkin täsmennyttä siihen, mitä perheasioiden sovittelu oli ja miten se erosi muusta sosiaalipalvelutyöstä ja perheneuvonnasta. Asiakkaita oli tavattu lähinnä erotilanteissa sekä yksilö-, pari- että perhekäynneillä ja tavallisimmin kaksi, mutta jopa 26 kertaa. Yleisin tulosyö oli ollut puolisoitten tunnesuhteiden ristiriidat. Sosiaalitoimistoihin kasautuivat äärimmäisen kärjistyneet sovittelutilanteet, joissa mukana oli myös päihde- ja/tai mielenterveyden ongelmia ja perheväkivaltaa. (Mts. 32, 47–48, 51, 77.)

Seurantatutkimuksen mukaan sovittelijana oli toiminut enimmäkseen sosiaalityöntekijöitä, mutta myös psykologeja, perheneuvojia, lääkäreitä, kirkkoherroja ja yksi juristi. Sovittelu näyttäytyikin monipuolista osaamista vaativana ammattimaisena toimintana, joka edellytti niin juridista, sosiaalista kuin psykologista perusorientaatiota. Parhaimmillaan sovittelu toteutui moniammatillisena yhteistyönä. Täydennyskoulutusta toivottiin nimenomaan perheasioiden sovittelutehtävään, kun työn painopisteenä oli kriisissä oleva lapsiperhe. Lapsen edun huomiointi, kriisissä olevien ihmisten kohtaaminen ja auttaminen, parisuhteiden hoitaminen sekä perhetyö olivat erityisesti toivottuja koulutuksen aiheita. Selvityksentekijä Ulla Valkama (1991, 73–75) ehdotti, että palvelukokonaisuuden tulisi nojata juridiseen, emotionaaliseen sekä arjen uudelleenjärjestämistä tukevaan asiantuntemukseen. Avioliiton ja avioeron muuttuessa sopimusperustaiseksi tarvittiin uudenlainen neuvottelemisen ja sopimisen kulttuuri. Sellaisen kehittymiseksi perheasioiden sovittelu tulisi kohdistaa ainoastaan erotilanteisiin, ei kaikkiin mahdollisiin perheen ristiriitoihin.

Sosiaalhallitus, sittemmin Stakes, käynnisti seurantatutkimuksen jälkeen avioeroprojektin (1992–1994), jossa kehitettiin perheasioiden sovittelua (Taskinen 1993) ja jolle oli haettu mallia myös Ruotsin samarbets-

samtal-menettelystä (Virkkala 1989). Projektissa haettiin kansainvälistä tietoa ja malleja sekä kehitettiin paikallisia käytäntöjä seitsemässä kasvat- ja perheneuvolassa ympäri Suomen. Osaprojektit keskittyivät eroamisen ja perheasioiden sovittelun eri teemoihin kuten lapsen näkökulmaan, miehen selviytymiseen erossa, yksinhuoltajien ja elatusvelvollisten piireihin ja eroseminaareihin, eroauttamisen ensipisteen kokeiluun ja yhteistyö- ja työnjakomalleihin avioeroauttamisessa (Taskinen 1994, esipuhe). Perheasioiden sovittelulle koottiin projektin alussa tausta-aineisto (Taskinen 1993), johon tarkoituksella oli valittu kirjoituksia eri näkökulmista korostaen sitä, ettei sovittelulle ollut olemassa yhtä ainoaa oikeaa taustateoriaa. Esipuheessa Sirpa Taskinen (mts. 4–5) määritteli sovittelun sekä asiakkaiden toiveista, että työntekijän persoonallisuudesta riippuvaksi työksi, jolloin se parhaimmillaan olisi yksilöllistä räätälintyötä. Sovittelijalta se vaatisi omien tunteiden ja asenteiden läpikäymistä, elämäkokemusta ja kykyä antaa muiden elää omaa elämäänsä ja tehdä omia ratkaisujaan, sekä luopumista halusta pelastaa ihmisiä ja ratkoa ongelmia heidän puolestaan.

Eroauttamisesta oli myös kolmannen sektorin toimijoiden keskuudessa kiinnostuttu jo ennen uuden avioliittolain voimaantuloa. Mannerheimin lastensuojeluliitto käynnisti vuonna 1986 kokeilu- ja tutkimusprojektin, jossa tutkittiin kokeilemalla avioeroauttamisen mahdollisuuksia. Tutkimuksesta julkaistuun kirjaan (Makkonen 1991) oli koottu tutkimustietoa avioerosta ja avioeroauttamisesta. Makkosen (mt.) mukaan avioeron kokonaiskuvaa ei hallinnut juurikaan kukaan, vaan Suomessa avioeroauttajien työ oli pirstoutunut. Jokainen työntekijä määritteli työnsä itse, työskenteli omaan työnkuvaan sopivan asiakkaan asian parissa ja ohjasi tarvittaessa asiakkaan muualle. Ammattilaisilla oli hankaluuksia täsmentää omia auttamiskeinojaan, ja eroihin liittyvän koulutuksen tarve oli suuri. (Mts. 65.) Tulevaisuuden perheasioiden sovittelulle Makkonen (mts. 146–147) hahmotteli av(i)erojen ensi- ja peruspaikkaa, joka vastaisi sosiaalista tilausta ja kiinteyttäisi viranomaisten paikallista avioero-työtä. Sovittelijan ammattitaidolta tämä edellyttäisi paitsi erilaisten keskustelumenetelmien, myös avioeroon liittyvien lainsäädännöllisten ja paikallisten menettelytapojen hallitsemisen. Perheasioiden sovittelija olisi avioeroasioiden moniammatillinen kokonaisuuttaja, jonka luona asiakkaat voisivat suunnitella kaikkia eroon liittyviä asioitaan, ja vain poikkeustapauksissa sovittelija ohjaisi heidät muihin palveluihin.

Perheasioiden sovittelun paikallinen kehittäminen jatkui 1990-luvulla esimerkiksi Päijät-Hämeen perheneuvolassa, jonka lapsikeskeistä mallia suositeltiin Stakesin sosiaalitoimistoille suunnatussa oppaassa (Taskinen 2001). Oikeusoppineet myös arvostelivat perheasioiden sovittelua ja avioliittolain uusia erosäädöksiä siitä, että puolisoiden oikeusturva heikkeni, kun sovittelua tarjottiin kriisin ratkaisemiseksi ja yhteisymmärryksen saavuttamista painotettiin lapsen etua silmällä pitäen. Näin puolisoiden oletettiin olevan tasavahvoja yksilöitä ja heidän välisensä valtasuhteet jätettiin kokonaan huomiotta. (Pylkkänen 1992.) Perheasioiden sovittelu sisällytettiin kirkon perheneuvojien, muttei kasvatus- ja perheneuvoloiden työntekijöiden erikoistumiskoulutukseen. Täydennyskoulutusta järjestettiin jonkin verran paikallisissa hankkeissa, mutta se hiipui määrärahojen puuttuessa ja systemaattista sovittelukoulutusta ei kehitetty. (Mahkonen 2008, 29–31.) Perheasioiden sovittelulle ei onnistuttu rakentamaan omaa erillistä profiliaan, vaan se ymmärrettiin hyvin eri tavalla, ja toteutettiin vaihtelevasti kunnan sosiaalihuollon eri toiminnoissa (sosiaalityössä, a-klinikoilla, kasvatus- ja perheneuvoloissa) ja kirkon perheasioiden neuvottelukeskuksissa (Valkama 1991; Mahkonen 2008). Huoli lapsista erotilanteissa voimistui 2000-luvun aikana (esim. Piispa ym. 2012). Avioliittolaki (S 1987) lähinnä parisuhdelakina ei puuttunut lasten tilanteeseen, vaikka pyrkikin perheasioiden sovittelun avulla mahdollistamaan vanhempien ristiriitojen ratkaisua lapsen etua silmällä pitäen. Lapsen oikeus hyvään huoltoon ja kasvatukseen sekä molempiin vanhempiinsa myös vanhempien erotessa oli kuitenkin varmistettu Lapsenhuoltolaissa (S 1983a) yhteishuollon ensisijaisuutta korostamalla.

Suomalaisen perhekasvatuksen tiedollisia ja institutionaalisia juuria 1950–1990-luvuilla tutkinut Katja Yesilova (2009) toteaa, että perhekasvatuksessa voimistui tuolla ajanjaksolla ymmärrys ydinperheestä yhteiselämän muuttumattomana ja alkuperäisenä ytimenä, ikään kuin ihmiselle lajityypillisenä elämänmuotona. Yksilöinä nainen ja mies olivat vapaita ja saivat tehdä omia valintojaan, mutta perheen hahmon muuttuminen tai peräti murtuminen lapsen ympäriltä nähtiin äärimmäisenä luonnon ja yhteiskunnan vastaisena uhkakuvana. (Mts. 203–204.) Vanhempina heidän tuli ristiriidoistaan ja av(i)eroostaan huolimatta kyetä lapsen edun nimissä sopimaan lastensa asioista sovinnollisesti ja toimimaan yhteistyössä. Sanna Koulu (2014) puolestaan toteaa tutkimukses-

saan sovinnollisuusidealin tänä päivänä määrittävän ”sopivan perheen” – kaksoismerkityksessä perhe, jossa sovitaan ja perhe, joka on sovelias – tavanomaiseksi, tasapainoiseksi ja erotilanteessakin sopimaan kykeneväksi (mts, 19). *Tässä mahdollisesti onkin perheiden sovittelujen uusin käänne, johon kulminoituu vuosikymmenien mittainen eropalveluiden toimivuuden etsintä.*

Johtopäätökset ja pohdinta

Tutkimuskohteena perheasioiden sovittelu on kiehtova ja sivuaa myös sosiaalityön käytäntöjen kehittämisen ydinkysymyksiä vallasta, kontrollista ja ihmisten itsemääräämisoikeudesta. Sovittelu itsessään edellyttää sopimusvapautta ja itsemääräämisoikeutta, jotta osapuolet ylipäättään voisivat sopia asioista keskenään. Sovittelu siis tukee osapuolten vapautta neuvotella asiaansa keskinäinen ratkaisu. Samaan aikaan sovittelu tapahtuu kuitenkin yhteiskunnan kontrollin puitteissa, ja siihen voi sisältyä yhteiskunnan – esimerkiksi valtion tai kirkon – kontrollia, joka rajoittaa yksilöiden sopimusvapautta. Tutkimuksemme osoittaa, että perhesovittelun historia toistaa tätä sisäistä jännitettä. Sovittelua toteutetaan aina itsemääräämisoikeuden ja yhteiskunnan kontrollin leikkauspisteessä, vain vaakakuppien sisältö ja painoarvo vaihtelevat.

Itsemääräämisoikeuden ja kontrollin välisen ristiriidan voi paikantaa avioliittoa säädelleen lainsäädännön historiaan jo varhain. Avioliitolla ja eroamisen vaikeuttamisella on säädely perheinstituutiota, ja tähän kiehtoutuvat sekä taloudelliset että yhteiskuntajärjestykselliset intressit. Ristiriitaan kytkeytyy myös kirkon ja valtion jaettu intressi perheen suhteen. Vaatimukset vapaasta oikeudesta solmia sopimuksia ja sen myötä puolisoiden keskinäisestä itsemääräämisoikeudesta ja sopimuksellisuudesta ovat nousseet peruskysymyksiksi avioliittoa ja erityisesti eroamista koskevassa lainsäädännöllisessä muutostyössä aina 1980-luvun lopulle asti. Muutoksissa on toistunut pelko yhteiskunnan hajoamisesta, mikäli perheiden kontrollista hellitettäisiin.

Vuoden 1929 avioliittolakiin yritettiin tuloksetta saada sovittelu riidanratkaisukeinoksi, kun uuden avioliittolain myötä miehen edusmiehisyyssasema suhteessa vaimoon ja tämän omaisuuteen poistettiin. Kysei-

sellä lailla taattiin naisen täysivaltainen asema kansalaisena suhteessa itseensä, ihmissuhteisiinsa ja omaisuuteensa, mutta täysivaltaista asemaa puoliset eivät saaneet suhteessa avioeroon. Avioliiton, eli perheen, pysyvyyttä kontrolloi tuomioistuinten kautta yhä valtio.

Perheen säätelyyn liittyvä sovittelu paikantuu tilanteeseen, jolloin yhteiskunnassa heräsi tarve puuttua yksilöiden autonomiaan, koska heidän muodostamansa yhteiskunnan ydinyksikkö, perhe, oli vaarassa hajota. Sotien jälkeiset rikkonaiset avioliitot vaativat muutosta avioliittolakiin ja näin mahdollisuus avioeroon asumuseron ja pakollisen asumerosovittelun kautta säädettiin. Asumuseron saamisen käytännöt kuitenkin muotoiltiin mahdollisimman hankalaksi eroamisen tieksi ja sovittelulla tavoiteltiin ensisijaisesti liiton jatkamista. Tämä ei siis tuonut käännettä, mutta kylläkin särön kohti puolisoitten välistä täydellistä sopimusvapautta avioeroasiassa.

1960-luvulla voimistui tasa-arvon aate ja individualismi. Perheen tehtävänä oli yhä huolehtia jäsenistään, varsinkin lapsista, mutta se muodostui yksilöistä, jotka tunnesuhteen perusteella jakoivat elämänsä. Tämä toi paineita myös avioliittolain uudistamiseen. Samanaikaisesti vallitsevia eroamisen käytäntöjä avioerojen estämiseksi korostivat familismi (Jaliloinen 1984) ja perhekasvatuksen vahvistunut ydinperheymmäryys (Yesilova 2009). Avioliittolain uudistusta pohjustanut avioliittolakeskustelu oli eripurainen, kuten myös sen mietinnöstä lausuntokierrokselta saadut lausunnot. Avioliittolakiä ei muutettu, eikä näin ollen myöskään siihen liittyviä käytäntöjä. Tämä ajanjakso kuitenkin johti laki lailta *näkökulman käänteeseen*: lasten asiat nousivat perheestä ja aikuisista erillisiksi ja lasten olojen turvaamiseksi säädettiin lapsipaketti, lapsenhuoltolaki ja lastensuojelulaki. Myös uuteen sosiaalihuoltolakiin tuli kirjauksia kasvatus- ja perheneuvonnasta perheiden tueksi. 1980-luvun lopulla tämä käänne viimein muutti myös avioliittolakiä, jolloin avioliitosta ja myös avioerosta tuli puhtaasti puolisoitten välinen sopimusasia. Perhe-elämän tueksi avioliittolakiin säädettiin vapaaehtoinen perheasioiden sovittelu-palvelu kaikkiin perheen ristiriitoihin, mutta erityisesti erotilanteisiin ja lasten asioista sopimiseksi. Näin pakollinen asumuserosovittelu jäi historiaan ja puolisoitten välinen sopimusvapaus toteutui.

Perehdyttyämme avioliittolainsäädännön vaiheisiin ja muutoksiin olemme saaneet kuvan siitä, kuinka pitkällisten kamppailujen kautta

nykyinen avioliitto-, perhe- ja sosiaalilainsäädäntö ovat saavuttaneet tilan, jossa kansalaisille suodaan vapaa oikeus sopia omista asioistaan ja vapaasti rakennettavista perhesuhteista. Yhteiskunnan jo keskiajalla muotoutunut vahva kontrolli ja säätelyperinne suhteessa perheeseen, sen muodostamiseen ja ylläpitämiseen on sisältänyt paljon pakkoa, tiukkoja säännöksiä, merkittäviä esteitä ja suorastaan lainsäädännöllä alistamista eli vapaan sopimisen kontrollia aina 1990-luvulle asti. Avioliittolainsäädäntö on kuitenkin siirtynyt avioerojen estämisestä riitaisuuksien ennaltaehkäisemiseen ja riitojen sopimiseen. Näin yhteiskunnan kontrolli perheen aikuisiin nähden on muuttanut muotoaan ulkoapäin säätelystä ja pakosta vanhempien tukemiseen niin, että he kykenevät hoitamaan lapsensa yhdessä ja jatkamaan vanhemmuuttaan av(i)oeron jälkeenkin – ja jopa haluamaan tätä itse. Kuten Helén (2016, 160) toteaa, ydinperhe-elämä onkin ollut yksilöllistävän elämän hallinnan intensiivisimpiä alueita.

Elämä ei ole ristiriidatonta, mutta käsitys siitä, mikä kuuluu yksityiselämän piiriin ja missä määrin yhteiskunta voi perheen ihmissuhteita säädellä, on muuttunut. Yksityistyminen on nykyajassa vahva yhteiskunnallinen eetos, minkä vastapoolina voi myös esiintyä suurta yksilöllistä vastuunottoa kanssaihminen kanssa tehtävissä sopimuksissa. Juuri tähän, ja varsinkin lasten asioihin liittyviin ristiriitoihin, nykyaikainen sovittelu konfliktinratkaisumenetelmänä – ei ratkaisijana vaan neuvottelujen tukena – voisi tarjota toisin toimimisen mahdollisuuden ja jatkuvan luottamuksen rakentamisen.

Tulevaisuuden näkymiä

Tutkimuksemme perusteella ehdotamme perheasioiden sovittelun ja eropalvelujen hämmennyksen vähentämiseksi joitakin toimia. Poliittisesta keskustelusta perheasioiden sovittelulle ei juuri löydy suurta agendaa tai tavoitetta – enemmänkin se näyttää ristiriitaiselta ja sekavalta kokouelmalta aivoituksia. Tämä on sallinut monenlaiset samanaikaiset painotukset ja sekavuuden käytännön toteutuksessa. Keskeinen perheasioiden sovittelua hämmäntävä tekijä liittyy siihen, että perheasioiden sovittelu määriteltiin yhdeksi perheneuvonnan muodoksi (S 1987b) ja kehittämis-

kokeilut toteutettiin nimenomaan kasvatus- ja perheneuvoloissa. Ohjekirjeen (mt.) mukaan sovittelua toki voisi tarjota kaikissa sosiaalihuollon peruspalveluissa, mutta se totuttiin ajattelemaan perheneuvonnan työmuodoksi, ei konfliktinratkaisuun ja sopimiseen tähtääväksi menettelyksi. Sovittelun keskeiset ajatukset konfliktin sovittelusta luottamuksellisessa prosessissa, sopimushakuisuus sekä sovittelun merkitys tuomioistuimia täydentävänä riidanratkaisuna sisältyivät kyllä Makkosen (1991) mukaan perheasiain sovittelun ideaan, mutta nämä näkökulmat hukkuivat terapiapainotteisuuden ja kriisihoidon alle. Makkosen (mts. 46) sanoin sovittelusta tuli kriisityötä ja ”pikkuterapiaa”. Hänen varsin oikeaan osunut oletuksensa oli, ettei tämä suunta olisi enää tulevaisuudessa onnistunut työn kehittämisen kannalta ja että ilman sisällöllisiä uudelleentarkasteluja perheasioiden sovittelu ei yleistyisi laajasti käytetyksi palveluksi erotilanteissa.

Selkeyttä perheasioiden sovittelun käsitteelliseen hämmennykseen voisi saada tuomioistuimen kontekstissa tapahtuneesta kehityksestä, kun 2000-luvulla syntyi tarve tehdä erottelu sovinnon edistämisen ja tuomioistuinsovittelun välillä (Ervasti & Nylund 2014). Sovinnon edistämisen osana oikeudenkäyntiprosessia ja omana erillisenä menettelynä toteutettavan sovittelun sekoittaminen samaan prosessiin johtaa Ervastian ja Nylundin mukaan oikeusturvaongelmiin (mts. 401). Samaan tapaan sosiaalihuollon tehtävissä olisi tärkeää erottaa varsinainen perheasioiden sovittelu -menettely muista sovinnon edistämiseen tähtäävistä toimista. Lainsäädännössämme sosiaalihuollolle annetut neljä lapsen asemaan erotilanteissa liittyvää tehtävää (Taskinen 2001, 45–46) voidaan kenties hahmottaa siten, että lastenvalvojan tehtävät vanhempien sopimusten vahvistajana, selvitysten laatiminen tuomioistuimelle⁷ ja täytäntöönpanosovittelu ovat lähinnä vanhempien välisen sovinnon edistämiseen tähtäävää toimintaa, kun taas perheasioiden sovittelu on oma erillinen menettelynsä. Näin perheasioiden sovittelulle voidaan

7 Myös Anna-Kaisa Aaltonen kommentoi Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimessa (2009, 237) -kirjassaan sitä, ettei varsinainen sovittelu kuulu selvitystyöhön, kuten ei myöskään sovinnon edistäminen, jotka molemmat ovat lapsenhuoltolain (S 1983a) mukaisia tuomioistuimen tehtäviä lasta koskevissa asioissa. Tämä kuvastaa sovittelun käsitteellistämistä muusta sovinnon edistämisestä erilliseksi menettelyksi.

rakentaa oma profili: oma organisointi, sisältö ja kohde, sekä tähän vaativaan asiantuntijatyöhön liittyvä koulutus.

Sovittelun kehittäminen sovittelu- ja konfliktiteorioista johdettujen toimintamallien mukaisesti voisi edistää perheasioiden sovittelun päivitymistä nykyisen tarpeisiin. Tätä kehittämissuuntaa tukevat myös oikeuden hallinnonalalla tehdyt linjaukset (OM 2015, 37). Perheasioiden sovittelun kehittäminen liittyy myös siihen eurooppalaiseen kehitystyöhön, johon perhesovittelusta annetut suositukset (R 1998 ja R 2003) ohjaavat. Lisäksi olisi syytä selvittää, millä tavoin perheiden sovittelut, eli perheasioiden sovittelu ja asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu, voisivat yhdessä rakentua osaksi perheiden eroauttamisen palveluja. Asiantuntija-avusteisessa huoltoriitojen sovittelussa moniammatillinen yhteistyö toteutuu tuomari-sovittelijan ja psykologi/sosiaalityöntekijä-avustajan yhteistyönä. Tulisiko perheasioiden sovitteluun niin ikään kehittää moniammatillinen kokonaissovittelumalli, jolloin sovittelun kohteena voisivat olla paitsi lasten asiat myös muut avioeroon liittyvät oikeudelliset asiat (vrt. Ison-Britannian *family mediation*, Parkinson 2014; ks. myös Karvinen-Niinikoski & Pelli 2010)?

On tarpeen myös pohtia, mihin ja millaisella orientaatiolla perheasioiden sovittelu kohdennetaan. Perheasioiden sovittelun määrittely ja kehittäminen 1980–1990-luvuilla sai vahvasti vaikutteita perheterapiasta, jolloin sovittelu kohdistui erokriisiin ja tunnesuhteisiin. Eroharkintaa koskeva kysymyksenasettelu (”erotako vai ei?”) poikkeaa olenaisesti sovittelun kysymyksenasettelusta (”miten ratkaisemme asian parhaalla mahdollisella tavalla?”) ja edustaa konfliktinratkaisun sijaan yksilön omaan elämänhallintaan ja kasvuun kytkeytyvää ongelmanratkaisua, johon pariterapia voisi tuoda näkökulmaa, mutta johon sovittelu ei lähtökohtaisesti tuota ratkaisuja. Erotilanteessa suurin tarve on lasta koskeville sopimuksille, koska lapsen arkea koskevat järjestelyt eivät voi odottaa esimerkiksi vanhempien parisuhteeseen liittyvien konfliktien ja kriisien laukeamista. Kun vanhemmilla on erimielisyyttä lasten arjen järjestelyistä, sovittelu on tehokas keino tukea heitä sopimaan asioista keskenään ja hyödyntämään tätä kokemusta, kun sopimusten muuttaminen on tarpeen. Etenkin, mikäli sovittelun sisällöllinen uudelleentarkastelu määrittää sovittelun ydinalueeksi lasten asioihin liittyvät konfliktit, olisi myös aihetta selvittää, voitaisiinko perheasioiden sovittelu kokonaan siir-

tää pois avioliittolainsäädännöstä esimerkiksi lapsenhuoltolakiin. Uusi lapsenhuoltolaki (S 2019) korostaa vanhempien omaa vastuuta ja yhteistyövanhemmuutta sekä kykyä asettaa lapsen tarpeet keskinäisten erimielisyyksien edelle, joten sekin lisää sovittelun tarvetta.

Perheasioiden sovittelun kehittämiseen ja sovittelijoiden koulutukseen tarvitaan resursseja, jotta lakisääteinen palvelu toteutuisi valtakunnallisesti ja laadukkaana. Tarvitaan myös alueellista koordinointia, jottei sovittelua tuotettaisi hajanaisesti yksittäisessä kunnassa yhden tai muutamman nimetyn sovittelijan toimesta. Kun sovittelijat toimivat laajemmalla alueella, on sovittelujen määrän lisääntyminen ja sen myötä myös sovittelijan ammatillinen kehittyminen mahdollista. Lisäksi tarvitaan sovittelijoiden perus- ja täydennyskoulutuksen organisointia.

Sovittelupalvelujen järjestäminen toimivalla tavalla edellyttää, että perheillä on edellytykset selvittää arjessaan ja yhteensovittaa erovanhemmuuden vaatima kumppanuus ristiriitaiseen ja vaativaan arkeen perheen, toimeentulon ja vastuullisena aikuisena toimimisen paineissa. Kysymys kuuluu, tukevatko perhepoliittiset ja muut ratkaisut sovinnon mukaista elämistä ja sovinnollisen yhteiselämän sujumista? Tarvitaan sellaisia sosi-aali- ja oikeuspalveluita sekä sellaista perhenäkemyistä, jotka tukevat sovittelussa sovitun mukaan elämistä ja ihmisten itsenäistä vastuunkantoa.

Liite 1. Aineisto jaoteltuna.

Avioliittolainsäädäntöön liittyvät laki- ja lainvalmisteluasiakirjat, esimerkiksi komitean- ja valiokuntamietinnöt, hallituksen esitykset ja eduskunnan täysistuntokeskustelut.	HE 40/1927; S 1929; LaVm 17/1947; VP 1948; S 1948; KM 1958: 10; S 1963a; HE 224/1982, KM 1970: A 8; KM 1972: A 21; KM 1983: 20; HE 62/1986; VP 1986; VP 1987; S 1987a.
Avioliittolainsäädännöstä kirjoitetut soveltamisoppaat ja oppikirjat.	S 1963b; Helin 1988; Litmala 2002; Melander 1949.
Perheasioiden sovittelusta julkaistut muut dokumentit, hallinnolliset ohjeet ja aiemmat kehittämöisraportit.	S 1987b; Taskinen 2001, 1994, 1993; Valkama 1991; Mahkonen 2008.
Aikalaiskirjoitukset (myös tutkimuksia) ja muisteluteokset.	Eskola 1968; Helin 1974; Jaakkola 1984, 1975; Jallinoja 1984; Joensuu 1994; Kuronen & Laitinen 1982; Mahkonen 1980; Makkonen 1991; Pylkkänen 1992; Virkkala 1989, 1993.

Kirjallisuus

Aikalaiskirjallisuus

- Eskola, Katarina (toim.) (1968) *Miesten maailman nurjat lait*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Helin, Markku (1988) *Avioliiton solmiminen, purkaminen ja avioliiton henkiloikeudelliset vaikutukset*. Teoksessa Aulis Aarnio & Markku Helin *Avio liittolain muutetut säännökset*. Tampere: A-Tieto Oy.
- Helin, Markku (1974) *Suomalainen avioeroproessi*. Helsinki: Tammi.
- Jaakkola, Risto (1984) *Lausunnot avioliittotoimikunnan mietinnöstä*. Tiivistelmä. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 4. Helsinki.
- Jaakkola, Risto (1975) *Lausunnot avioliittolakikomitean 1. mietinnöstä*. Tiivistelmä. Helsinki: Oikeusministeriön lainsäädäntöosasto.
- Jallinoja, Riitta (1984) *Perhekäsityksistä perhettä koskeviin ratkaisuihin*. Teoksessa Elina Haavio-Mannila, Riitta Jallinoja & Harriet Strandell (toim.) *Perhe, työ ja tunteet. Ristiriitoja ja ratkaisuja*. Helsinki: WSOY. 37–110.
- Joensuu, Matti (1994) *Perheiden kanssa naimisissa*. Helsinki: Karas-Sana.
- Kuronen, Matti J. & Laitinen, Arto (1982) *Sovitellen*. Helsinki: Kirjapaja.
- Mahkonen, Sami (1980) *Avioero: Tutkimus avioliittolain erosäännösten taustasta ja tarkoituksesta*. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- Makkonen, Mikko (1991) *Avioeroauttamisen keinot. Avioeroauttajien työstä ja sen mahdollisuuksista*. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto.
- Melander, Ilmari (1949) *Asumusero. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja Nro 38*. Porvoo–Helsinki Werner Söderström Osakeyhtiö. Vammala: Tyrvään kirjapaino oy.
- Pylkkänen, Anu (1992) *Perheen sukupuolijärjestelmä*. Teoksessa Riitta Turunen (toim.) *Naisnäkökulmia oikeuteen*. Helsinki: Gaudeamus. 120–145.
- Taskinen, Sirpa (2001) *Lapsen etu erotilanteissa. Opas sosiaalitoimelle*. Oppaita 46. Helsinki: Stakes.
- Taskinen, Sirpa (toim.) (1994) ”En ole katkera mutta kuitenkin...” *Avioerossa selviytyminen ja perheasiain neuvottelu*. Raportteja 166. Helsinki: Stakes.
- Taskinen, Sirpa (toim.) (1993) *Itke vain sydämein. Tausta-aineistoa perheasioiden sovitteluun*. Raportteja 84. Helsinki: Stakes.
- Valkama, Ulla (1991) *Perheasioiden sovittelu – jäännöksi vai mahdollisuus?* Raportteja 4. Helsinki: Sosiaali- ja terveyshallitus.
- Virkkala, Riitta (1989) *Yhteistyöneuvottelut perheasioiden sovittelun välineenä. Lapsen maailma 1989:5*. 21–23.
- Virkkala, Riitta (1983) *Sosiaalihuoltolain mukainen kasvatus- ja perheneuvonta. Sosiaaliturva 22/83*. 1192–1195.

Virallislähteet ja säädökset: lait, asetukset, ohjesäännöt (S), komiteamietinnöt (KM), hallituksen esitykset (HE) ja Eduskunnan keskustelut (VP) aikajärjestyksessä

- S 1879 Keisarin asetus yhteisestä waiwashoidosta 17.3.1879/10.
HE 40/1927 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle uudeksi aviokaareksi.
S 1929 Avioliittolaki 13.6.1929/234.
LaVm 17/1947 Lakivaliokunnan mietintö N: o 17 hallituksen esityksen johdosta muutoksista avioliittolainsäädäntöön.
Valtiopäivät (VP) 1948 Eduskunnan täysistuntopöytäkirja 12.6.1948.
S 1948 Laki avioliittolain muuttamisesta 23.9.1948/681.
KM 1958: 10. Komiteamietintö.
S 1963a Laki avioliittolain muuttamisesta 20.6.1963/342.
S 1963b Yleiskirje 8851/63/5 Asumuserosovitteluja toimittaville sovittelijoille. Oikeusministeriö.
HE 224/1982 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta ja holhouslain muuttamisesta sekä niihin liittyvien lakien muuttamisesta.
KM 1970: A 8 Naisten asemaa tutkineen komitean mietintö. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
KM 1972: A 21 Avioliittolakikomitean mietintö I. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
S 1975a Isyyslaki 5.9.1975.
S 1975b Laki lapsen elatuksesta 5.9.1975.
S 1982 Sosiaalihuoltolaki 17.9.1982/710.
KM 1983: 20. Avioliiton solmiminen ja purkaminen. Avioliittotoimikunnan mietintö. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
S 1983a Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361.
S 1983b Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen toimeenpanosta 8.4.1983/366.
S 1983c Lastensuojelulaki 3.8.1983/683.
HE 62/1986 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi avioliittolain sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta.
Valtiopäivät (VP) 1986 Eduskunnan täysistuntopöytäkirja 27.5.1986.
Valtiopäivät (VP) 1987 Eduskunnan täysistuntopöytäkirja 10.2.1987.
S 1987a Laki avioliittolain muuttamisesta 16.4.1987/411.
S 1987b Ohjekirje 1. Perheasioiden sovittelun järjestäminen. Helsinki: Sosiaalihallitus.
S 2014 Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuo-

mioistuimissa annetun lain 5 ja 10 §:n muuttamisesta.
S 2019 Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta
8.2.2019/190.

Tutkimus- ja muu kirjallisuus

- Aaltonen, Anna-Kaisa (2016) Ei niin suurta riitaa, ettei sopu sitä sovita. Asian-
tuntija-avusteisen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelun seurantaryhmän
loppuraportti. Oikeusministeriön julkaisu 12. [http://julkaisut.valtioneu-
vosto.fi/bitstream/handle/10024/76639/12_2016_follo_142s.pdf](http://julkaisut.valtioneu-
vosto.fi/bitstream/handle/10024/76639/12_2016_follo_142s.pdf) Luettu
10.12.2019.
- Aaltonen, Anna-Kaisa (2009) Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa.
Helsinki: Edita publishing Oy.
- Alhanen, Kai (2007) Käytännöt ja ajattelu Michel Foucault'n filosofiasa. Hel-
sinki: Gaudeamus.
- Chambon, Adrienne (1999) Foucault's approach. Teoksessa Adrienne S. Cham-
bon & Allan Irving & Laura Epstein (toim.) Reading Foucault for social
work. New York: Columbia University Press. 51–81.
- Ervasti, Kaijus & Nylund, Anna (2014) Konfliktinratkaisu ja sovittelu. Hel-
sinki: Edita.
- Haavisto, Vaula (2018) Developing Family Mediation in Finland: The Change
Process and Practical Outcomes. In Anna Nylund, Kaijus Ervasti & Lin
Adrian (Eds.) Nordic Mediation Research. Cham: Springer Open. 41–66.
- Haavisto, Vaula & Bergman-Pyykkönen, Marina & Karvinen-Niinikoski, Syn-
növe (2014) Perheasioiden sovittelun uudet tuulet. Havainnot, mallinnuk-
sia ja arvioita FASPER-hankkeen pohjalta. Helsinki: Suomen sovittelufoo-
rumi ry.
- Harrikari, Timo (2019) Lastensuojelun historia — Tutkielma oikeussääntelystä,
kulttuurisista kerrostumista ja hallinnan murroksista. Tampere: Vastapaino.
- Helén, Ilpo (2016) Elämän politiikat. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Julkunen, Raija (1994) Suomalainen sukupuolimalli – 1960-luku käänteenä.
Teoksessa Anneli Anttonen, Lea Henriksson & Ritva Nätkin (toim.) Nais-
ten hyvinvointivaltio. Tampere: Vastapaino. 179–201.
- Juurikko, Annika & Kalmari, Hanne (2016) Erotilanteen palveluilla kohti
sovinnollisuutta. Suunnitelma kansallisen ja maakunnallisen toimeenpanon
tueksi (projektisuunnitelma). Sosiaali- ja terveysministeriö. [https://verkko-
julkaisut.valtioneuvosto.fi/stm/zine/15/article-977](https://verkko-
julkaisut.valtioneuvosto.fi/stm/zine/15/article-977) Luettu 18.11.2019.
- Kaisto, Jani & Pyykkönen, Miikka (2010) Johdanto: Hallinnan analytiikan

- suuntaviivoja. Teoksessa Jani Kaisto & Miikka Pyykkönen (toim.) Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä. Helsinki: Gaudeamus. 7–24.
- Kangas Jenni (2012) Paha puoliso, huono huoltaja – syyllisyys avioerossa ja lapsen huollossa 1900-luvulla. Helsingin yliopisto. Oikeustieteellinen tiedekunta, perhe- ja jäämistöoikeus. Pro gradu -tutkielma.
- Karttunen, Risto (2010) Isän ja äidin välissä. Lapsen kuulemisen psykologinen kehys huolto- ja tapaamisriidoissa. Acta Universitatis Tamperensis 1546. Tampere: Tampere University Press.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Pelli, Marja (2010) Perheasioiden sovittelu – riitelykulttuurista vastuulliseen osallisuuteen. Teoksessa Esa Poikela (toim.) Sovittelu. Ristiriitojen kohtaamisesta konfliktien hallintaan. Jyväskylä: PS-kustannus. 90–180.
- Kelly, Joan B. (2000) Children's Adjustment in Conflicted Marriage and Divorce: a Decade Review of Research. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 39. 963–973.
- Koulu, Sanna (2014) Lapsen huolto- ja tapaamissopimukset. Oikeuden rakenteet ja sopivat perheet. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Kurki-Suonio, Kirsti (1999) Äidin hoivasta yhteishuoltoon: Lapsen edun muuttuvat oikeudelliset tulkinnot: oikeusvertaileva tutkimus. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- Litmal, Marjukka (2002) Avioero prosessin piirteet. Tutkimus avioerosta vuonna 2000. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Helsinki.
- Mahkonen, Sami (2008) Perhesovittelu. Selvitys avioliittolaissa 1987 säädetyistä perheasioiden sovittelusta lähtökohtana lapsen aseman turvaaminen vanhempien erossa. Lastensuojelun Keskusliiton Neuvo-projekti.
- Markkola, Pirjo (2002) Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920. Helsinki: SKS.
- Mattila-Aalto, Minna & Bergman-Pyykkönen, Marina & Haavisto, Vaula & Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2012) Konfliktiteoreettinen näkökulma eroihin ja palvelujen kehittämiseen. Teoksessa Aino Kääriäinen, Juha Hämäläinen & Pirjo Pölkki (toim.) Challenges of divorce, interventions and children: Eron haasteet, väliintulot ja lapset. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto. 213–241.
- Mikkola, Matti (2004) Lastensuojelulain tausta. Teoksessa Annamajja Puonti & Tuula Saarnio & Anne Hujala (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi. 77–84.
- OM 2015 Oikeusavun kokonaissuunnitelma 11.4.2014/316.
- Parkinson, Lisa (2014) Family Mediation in the New Family Justice System. Third edition. Bristol: Family Law.

- Parkkisenniemi, Laura (2017) Sovittelu perhe- ja lapsioikeudellisissa asioissa – kuinka lapsen etu toteutuu? Helsinki Law Review 11 (1). 28–50.
- Piispa, Minna & Taskinen, Jukka & Ewalds, Helena (2012). Selvitys perhe- ja lapsensurmien taustoista vuosilta 2003–2012. Sisäasiainministeriön julkaisut 35/2012.
- Pulma, Panu (1994) Vaivaisten valtakunta. Teoksessa Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva: suomalaisten sosiaalisen turvan historia. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto. 15–70.
- R 1998 Recommendation No. R (98) 1 of the Committee of Ministers to Member States on Family Mediation. Council of Europe Committee of Ministers. 21.1.1998. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804ecb6e>. Luettu 15.12.2019.
- R 2003 Recommendation 1639 Family mediation and equality of sexes. Parliamentary Assembly, Council of Europe. 25.11.2003. <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17171&lang=en>. Luettu 15.12.2019.
- Salo, Sirpa (2011) Parisuhdeongelmat ja lasten psyykinen hyvinvointi: kaksi tutkimusnäkökulmaa. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 419. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- STM (2019) Vanhemmuussuunnitelmasta tukea eron jälkeiseen elämään. Sosiaali- ja terveysministeriö. <https://stm.fi/vanhemmuussuunnitelma>. Luettu 3.8.2019.
- Wallerstein, Judith & Lewis, Julia & Blakeslee, Sandra (2007) Avioeron perintö. Eron lapset aikuisina. Vaajakoski: Therapie-säätiö.
- Yesilova, Katja (2009) Ydinperheen politiikka. Helsinki: Gaudeamus
- Öberg, Bente & Öberg, Gunnar (2004) Skiljas – men inte från barnen. Stockholm: Mareld.
- Öberg, Bente & Öberg, Gunnar (1979) Skilsmässa, sorg och förluster. Kris-terapi som alternativ till vårdnadstutredning. En effekt- och processtudie. Pedagogiska institutionen, 35. Stockholm: Stockholms universitet.